



לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת שמיני ויום השואה, תשע"ב
מספר 962

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אש זרה אשר לא צָנָה אותם" זהירות ורגישות בעבודתו של איש ציבור אלישי בן-יצחק

לאחר סקירה מפורטת של המשכן וכליו בחלקו השני של ספר שמות (כה-מ), ובתום קביעת נוהלי העבודה במשכן המתוארים בתחילת ספר ויקרא (א-ח) פותחת פרשתנו בחנוכת המשכן. עבור דור המדבר חנוכת המשכן היא אירוע מכונן ראשון שבמהלכו העם שותף פעיל,¹ אלא שבעיצומו של אירוע חשוב ומשמח זה (ט:כד) חווים משפחת הכהונה ועם ישראל טרגדיה איומה: שני בני אהרון, נדב ואביהוא, מוצאים את מותם במשכן. וכך הדברים מתוארים (י:א-ב):

וַיִּקְחוּ בְנֵי-אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קֶטֶרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צָנָה אֹתָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה'.²

הסיבה לעונשם החמור של בני אהרון כתובה במקרא במפורש: הקרבת "אש זרה". חז"ל ופרשני המקרא³ ניסו לפרש את החטא ומהותו, והיטיב לסכם את הדברים ה"כלי יקר" בפירושו על אתר:

במהות חטא זה רבו הדעות... שנכנסו שתי יין, ועל ידי שנכנסו בלא רחיצת ידיים ורגלים, ויש אומרים שהיו מחוסרי בגדים והיינו המעיל, ויש אומרים על שלא היה להם בנים, ויש אומרים על שלא שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג שררה על הציבור, ויש אומרים שעוון העגל שעשה אהרן גרמה להם. יהא חטאם אשר יהא, מדוע נגזר דינם למוות מידי בעת חנוכת המשכן? הלוא מצינו גם במקומות אחרים במקרא שבעלי תפקיד ציבורי חטאו, ולא נענשו על מעשיהם מיד?!⁴ ואם אכן חטאו בני אהרון, מה טיבו של הביטוי בדברי משה בשם ה': "בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ" (י:ג)?

שתי תפיסות עולות מסקירת פרשנותם של חז"ל. יש הרואים את הסיבה לעונשם באקט ביצועי שעשו ללא הסמכה והסכמה מפורשת, ויש הרואים במעשיהם חטא שנעשה בניגוד להוראה מפורשת.⁵ הצד השווה שבהן ששתיהן עוסקות בהתנהלותו של אדם במרחב הציבורי כאיש ציבור.⁶

* אלישי בן-יצחק הוא עו"ד מוסמך במשפטים מטעם האוניברסיטה העברית ומלמד במכללת שערי משפט. יהיו דברינו כאן לע"נ הילדה תהילה-חיה בת מיכל אשר הסתלקה בטרם עת. תנצב"ה.

¹ שלא כבמעמד מתן תורה. עם ישראל עמד למרגלות ההר והיה פסיבי, והמתווך בינו לקב"ה היה משה רבנו. כאן, בחנוכת המשכן, פעל עם ישראל והרגיש חלק מתהליך בניית המשכן, משלב איסוף התרומות עבור לבנייה ועד לטקס החניכה.

² האירוע נשנה גם בויקרא טז:א; במדבר ג:ד; כו:סא. לפשר החזרה המרובעת ראו: ויקרא רבה, פרשה כ, ח.
³ לסיכום השיטות ראו מ"מ כשר, **תורה שלמה**, ויקרא, פרשת שמיני, מילואים סימן א; נ' ליבוביץ, **עיונים חדשים בספר ויקרא**, עמ' 10098; א' שנאן, "חטאיהם של נדב ואביהוא באגדות חז"ל", **תרביץ** מח (תשל"ט), עמ' 214201; מ' טרופר, "חטאם של נדב ואביהוא", **שמעתין** לד, מס' 128 (טבת-אדר תשנ"ז), עמ' 51046; כ' כהן, "בקרבי אכבד ועל כל פני העם אכבד", **שם** מא, מס' 154 (אלול-כסלו תשס"ד), עמ' 41037.

⁴ למשל, חטאם של משה ואהרון במ' כ:יב; בני עלי, שמו"א ב:יב-יז; שאול שמו"א ט"ו; שלמה מל"א י"א.
⁵ למשל, מדרש רבא לויקרא, פרשה כ, ו-י. ראב"ע על אתר מפרש שעונשם נבע מפני "שמדעתם עשו ולא מציווי", וראו ספורנו לויק' י:א ורד"צ הופמן. ה"כלי יקר" בהמשך לביאורו שם מסביר איך כל הפירושים מתיישבים עם הביטוי "אש זרה אשר לא צָנָה אותם".

⁶ חלוקה זו מתיישבת היטב עם אחת מאושיות המשפט המנהלי – עקרון חוקיות המנהל: "כל רשות מינהלית חייבת לפעול בתוך ד' אמות הסמכות שהוקנתה לה בחוק. משמעותו המעשית של עקרון שלטון החוק היא שפעולה מינהלית חייבת

פירושו של רש"ר הירש על אתר מבקש להבהיר בצורה כללית מה היה חטאם:

אין ספק שכוונתם היתה רצויה, שהרי הם קרואים קרובי גם לאחר שחטאו... במסגרת עבודת הקרבנות אין מקום לשרירות סובייקטיבית. אפילו קרבנות הנדבה חייבים להיעשות במסגרת הצורות שנקבעו להם... הננו מבינים אפוא את מות בני אהרן; מותם בשעת חנוכה ראשונה של המקדש הוא אזהרה לכל הכהנים שלעתיד; הוא מוציא כל שרירות מתחום המקדש – שכל עצמו איננו אלא מקדש לתורה! פעילות כהני ישראל תבטא לא בהמצאת חידושים בתחום העבודה – אלא במתן תוקף למצוות ה'.

רש"ר הירש פותח את פירושו בקביעה שחרף חטאם היו בני אהרן אנשים כשרים, ובהמשך הוא מציג עיקרון המקפל בתוכו את מכלול הפירושים שהציעו פרשני המקרא. לפיו, חטאם של בני אהרן נתפס כדגם ואבטיפוס לנושאי משרה ציבורית⁷ שבתפקידם הם יכולים בקלות לבוא לידי שרירות לב בעשיית דבר שלא צוו עליו או שלא ניתנה להם כל סמכות לפעול בגינו.⁸ חטאם של בני אהרן מצביע על חובת הזהירות הרובצת על כל העוסקים בצורכי ציבור לבצע את תפקידם בדיוקנות ובזהירות, שמא התפקיד והעצמה המסורה בידיהם ייהפכו לכלי נגד האזרח.⁹ עיקרון זה מצטרף לכמה ציוויים נוספים המופנים לעוסקים בצורכי ציבור ותכליתם לרסן את כוח השלטון.¹⁰ רש"י, למשל, כותב במסכת פסחים "אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה" (פז:), כי "על ידי שמתנשאים ברבנות הם מתים". תפיסה זו מוצאת ביטוי בהרחבה בדברי המאירי (הוריות י.):

כל שאדם מתמנה על הציבור, הן מלכות הן שאר מינויים, צריך להיזהר שלא יתגאה בעצמו ולא יטיל אימה יתרה שלא לשום שמים. ויעלה בדעתו תמיד שאינו מלך או נשיא אלא עבד ממונה לראות בעסקי העם להציל העשוק מיד עושקו.

על דרכי ההנהגה של מנהיג ועל כובד האחריות הרובצת על נושא משרה ציבורית אנו מוצאים בדברי הרב וולדנברג, מחבר שו"ת "ציץ אליעזר", אשר בדרכו שלו עומד על פרט זה באומרו:¹¹ הנבחרים לשמש כרועי ומנהיגי ישראל מקבלים עליהם עם קבלת ההתמנות תפקיד נשגב מלא אחריות שאינו סובל היסח הדעת כל שהוא. מלאכתם מלאכת שמים וכל יתר או חסר במלאכת הנהגתם ביכולתו להחריב את הציבור המונהג, ולכן הדקדוק בהם כחוט השערה, וכל סטיה מקו-תפקידם הבאה מתוך הסחת דעת עולה להם לזדון.

סוף דבר – פרשת חטאם של בני אהרן מבקשת להעביר מסר חד וברור לנוטלים עליהם את עול ההתעסקות עם הציבור: לא די 'באדיר במלוכה', אלא יש צורך חשוב בדרישה של 'בחור כהלכה'. אולי לכך התכוון רבן גמליאל באומרו (הוריות שם): "שררה אני נותן לכם? – עבדות אני נותן לכם!". וראויים לציטוט דברי הראי"ה קוק בסוגיית דמותו של המנהיג האידיאלי ובשאלת יחסי מנהיג מונהג:¹²

כל מה שהאדם מתעלה יותר בצורתו הרוחנית, מרגיש הוא יותר את הערך הגדול של הרבים, הציבור מתחיל להיות חי בתוכיותו. בלבבו ועומק רצונו הוא מרגיש את הצרכים הרבים של הציבור, את גודל הערך של החיים המפעמים בכללות הציבור, והוא עומד כולו לעיני רוחו כדמות חטיבה אחת. הוא מרגיש את המציאות הממשית של הציבור, ומתמלא אליו אהבה וכבוד אין קץ. ואז הרי הוא מתעלה להיות מנהיג ציבורי אידיאלי, מחשבותיו מתקדשות בקדושת הרבים, ומוסרו מתעלה להיות צדיק לרבים, ואור נשמתו מתחילה להאיר בקדושת אורו של משיח. וכפי מה שהחשק להיטיב מתגבר בו על ענייני החיים המוגבלים ותוכניהם, כן יותר ויותר הולך רוחו ומתעלה, ואופקים רחבים עליונים רוחניים, שאין להם קץ ותכלית להשלמתם, בעולמים עליונים... באוצרות של מעלה, מתרחבים לפניו

להיות מושתת על הסמכה בחוק או מכוחו. כמו כן אסור לה לרשות המינהלית לחרוג מהגבולות הקבועות לה". ראו ד' ברק-ארז, **המשפט המנהלי**, כרך א', תשע-2010, עמ' 98097, וכן א' הכהן, "חריגה מסמכות במשפט המנהלי", **הדף השבועי**, משרד המשפטים, גיליון 203, תשס"ה.

⁷ על ההקבלה שבין נושא משרה ציבורית לכוהן יש ללמוד מאופיו הציבורי של תפקיד הכוהן. אנו מוצאים בספר החינוך מצוה רסה: "הכהן הוא השליח בין ישראל לאביהם שבשמים, ומתוך מעשיו וקורבנותיו יתרצה האדם לפני בוראו ויכופר עונו". על הכהונה ותפקידיה ראו: ערך "כהונה", **אנציקלופדיה מקראית**, כרך ד, עמ' 14.

⁸ ייתכנו גם מקרים שבמקום שהחוק כן קובע מהי דרך הפעולה, יבקשו נושאי המשרה לפעול עפ"י הרגשתם הסובייקטיבית. כגון במקרה של עוזה שראה את ארון ה' מט ליפול וביקש לתמוך בו אך נענש ומת (שמו"ב ו:ג-ז).

⁹ בעניין פרנס המבקש למנוע שלא כדין שוחט מלשחוט ראו שו"ת **התשבץ**, ג, קטז; וכן ראו שו"ת **חיים שאל** א לו. ¹⁰ לסיכונים הטמונים בתפקידי השררה ראו **מדרש הגדול**, בראשית כז, א; א' בן-יצחק, "עיונים מטה-הלכתיים בחטאת הנשיא", **הדף השבועי**, משרד המשפטים, גיליון 403, תשע"ב. לשאלת עונשו של המטיל אימה יתרה על הציבור ראו רמב"ם, הלכות תשובה פרק ג, הלכה יג; הלכות סנהדרין, פרק כה, הלכה א. לעניין האיסור למנות על הציבור אנשים רשעים ואכזריים, ראו **ספר החינוך**, מצוה תצ"ח; א' הכהן, "למהות ה'שררה' במשפט העברי", **קובץ הציונות הדתית** ד (תשס"ב), עמ' 488.

¹¹ הרב אליעזר יהודה וולדנברג, **הלכות מדינה**, חלק ג' שער ב' פרק א, אחריות התפקיד **מהדורת תשס"ז**, עמ' נז.

⁴⁵ הרב אברהם יצחק הכהן קוק, **שמונה קבצים** (מכתב יד קודשו), חלק ג, ירושלים תשס"ד, פיסקה קסב.

ומתגלים לרוחו, ובהם הוא רודה, להשכיל ולהיטיב, להרבות אור אושר וקודש. והרי הוא עומד בקשר
תדירי עם ההמון הגדול של צבא מרום, קדושי עליון, מעריצי קדוש יעקב, מן העולם עד העולם. #